

השגחה בטיפולי פוריות באמצעות מצלמות

הרב אריה כץ

הקדמה – רקע הלכתי ומציאותי

אחד התנאים שהתנו רוב הפוסקים בבואם להתיר טיפולי הפריה חוץ גופית, הוא השגחה הלכתית על עבודת המעבדה למניעת טעויות והחלפות.¹ דברי הפוסקים על הצורך בהשגחה ועל האיסור לבצע טיפולי פוריות ללא השגחה הלכתית מספקת נאמרו לפני כמה עשרות שנים, כשטרם גובשו ביחידות הפוריות השונות נהלים מסודרים למניעת טעויות, וגם לא הייתה אפשרות מעשית של בדיקת טעויות למפרע באמצעות בדיקות D.N.A ודומותיהן. לכן, היו שהציעו שכיום, כשיש נהלים מסודרים וגם אפשרויות לבדיקה למפרע, ייתכן שאין חובה גמורה להשגחה הלכתית.² אולם למעשה, הדעה המקובלת היא שגם כיום עומד חיוב ההשגחה בכל תוקפו, ואין לבצע טיפולי פוריות בלעדית.³ כמה טעויות בטיפולי הפריה חוץ גופית שאירעו במדינת ישראל בשנים האחרונות והגיעו לכותרות, מחזקות מבחינה מעשית את הטענה שיש צורך בהשגחה הלכתית גם כיום.⁴ באופן מעשי, ההשגחה מתבצעת, אצל זוגות שבוחרים בכך, על ידי אישה יראת שמיים שנמצאת בתוך המעבדה, והיא אינה חלק מצוות המעבדה, שתפקידה הוא להסתכל על

1. ראה ספר פועייה, כרך שני - פוריות פנ"ו - פיקוח הלכתי, מעמ' 457 ואילך; הרב בנימין דוד, 'הצורך בפיקוח הלכתי במעבדות הפוריות', אמונת עתיך 95 (ניסן תשע"ב), עמ' 48-53; רץ כצבי - פוריות, יוחסין, אישות, ח"א סי' י, 'השגחה בטיפולי פוריות', ובתשובתי - 'פיקוח הלכתי במעבדות הפוריות', אמונת עתיך 110 (שבט תשע"ו), עמ' 33-34, וביתר הרחבה בשו"ת שאגת כהן, ח"א סי' יג.
2. ראה רץ כצבי, שם.
3. ראה שאגת כהן, שם. ראה גם רץ כצבי, שם, שהביא מכתבים רבים מפוסקים בעניין זה, וסיים שאין להסתמך על כל מיני 'היתרים' שאפשר לומר כדי לבצע טיפולים ללא השגחה.
4. ראה: 'חשד: ביציות הנשים הופרו בטעות מזרע של גבר זר' (<https://www.ynet.co.il/article/3404833>), כתבה מיום 25/7/07; 'תביעה: בית החולים החדיר ביציות מופרות של אישה אחרת' (<https://www.israelhayom.co.il/article/167417>), כתבה מיום 18/3/14; 'תביעה: בית החולים החדיר לרחמי זרע של גבר זר', (https://emek.mynet.co.il/local_news/article/m_225557), כתבה מיום 11/6/15. מקרה טראגי שהתפרסם בשנים האחרונות הוא פרשייה של החלפת עוברים שהתגלתה רק בחודש השמיני להיריון. האישה ההרה החליטה להמשיך בהיריון ולגדל את הילדה שנולדה. לאחר זמן זהו ההורים הגנטיים, והתנהל מאבק משפטי ממושך בכמה ערכאות שונות על הזכות לגדל את הילדה, מאבק שהוכרע רק לאחרונה בפסיקה של בית המשפט העליון, ראה: https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%97%D7%93%D7%9C%D7%99_%D7%94%D7%94%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%94_%D7%91%D7%90%D7%A1%D7%95%D7%AA%D7%90 להשלכות הלכתיות שונות של טעות זו (כולל התייחסות לצורך בהשגחה הלכתית), ראה מאמרי - 'אישה שהוכנס לרחמה עובר של אישה אחרת - היבטים הלכתיים', תחומין, כרך מג (תשפ"ג) עמ' 275-268.

כל התהליך ולוודא שאין טעויות.⁵ בנוסף, בזמן שלא נעשית עבודה על הזרע, הביציות או קדם-העוברים,⁶ המשגיחה אמורה לנעול את החומרים באופן שלא תהיה אפשרות להשתמש בהם שלא בנוכחותה. מערך זה של השגחה במרביתן המוחלט של מעבדות הפוריות ושל היחידות להפריה חוץ גופית שבבתי החולים בארץ ובכמה בתי חולים מובילים בעולם מסופק על ידי מכון פוע"ה - פוריות ורפואה על פי ההלכה - כבר למעלה מ-30 שנה. בשנים האחרונות הצטרפו למתן שירותי ההשגחה ארגונים נוספים שעוסקים בפוריות על פי ההלכה.

א. השגחה באמצעות מצלמות – תיאור המציאות⁷

במקומות מסוימים בעולם, בהם יש קושי מעשי להבאת משגיחה למעבדת הפוריות, הוצע בעבר להסתפק במצלמות שיוצבו בכמה מקומות במעבדה שישדרו את הנעשה במעבדה למקום אחר, שבו תשהה המשגיחה. מבחינה מעשית, הצעה זו לא הייתה מוצלחת כל כך מכמה טעמים:

(א) המצלמות לא כיסו את כל שטח המעבדה.

(ב) ההסתכלות על הצילומים הייתה ממרחק, ובדרך כלל רק לאחר מעשה.

(ג) המשגיחה לא יכלה להתמקד בחלקים מסוימים מעבודת המעבדה כרצונה.

(ד) המצלמות שידרו רק תמונה ללא קול, מה שהקשה על המשגיחה להבין את הנעשה במעבדה.

בתקופת ההתפרצות של נגיף הקורונה בעולם, שנים תש"פ-תשפ"ב, ובמיוחד בתקופת הסגרים בארץ, נוצר צורך להגביל את הגישה למעבדות הפוריות, ובכלל זה למשגיחות ההלכתיות, שאינן חלק מצוות המעבדה הרגיל. תקופה זו העמידה, בנוסף על האתגרים האחרים שלה, אתגר בפני זוגות שנזקקו לטיפולי פוריות וחפצו להקפיד על שמירת ההלכה, עקב הקושי ביכולת להזמין השגחה הלכתית מתאימה למניעת טעויות בזמן הטיפולים. גם לאחר החזרה לשגרה, החלה לחלחל ההבנה, שייתכן שנוכחות של אנשים נוספים במעבדה, עלולה מסיבות שונות להקטין את סיכויי הצלחת טיפולי הפוריות. הדבר נכון במיוחד במרכזים רפואיים גדולים שבהם מטופלים זוגות רבים שחפצים בשמירת ההלכה, ובכלל זה מעוניינים בשירותי השגחה הלכתית, כך שלעיתים מגיעות למעבדה משגיחות מכל הארגונים שעוסקים במתן שירותי השגחה הלכתית, מה שמגדיל משמעותית את כמות הנוכחים במעבדה. לכן הועלתה שוב הצעה, להעביר את ההשגחה ההלכתית הפיזית להשגחה בסיוע מצלמות. כדי לפתור את הבעיות שהועלו לעיל, שלא אפשרו השגחה נאותה באמצעות מצלמות, הוצע הפרוטוקול הבא:

5. על השאלה מדוע די בהשגחה של אישה אחת, ואין צורך בשני עדים כשרים, ראה להלן.
6. קדם-עובר הוא כינוי לביצית שהופרתה על ידי תא זרע מחוץ לגוף האישה, בימי ההתפתחות הראשונים של העובר קודם החזרתו לרחם.
7. תודה לר' אריה נויק, מנהל מחלקת ההשגחה ההלכתית במכון פוע"ה, לרב גדעון וייצמן, רב יועץ ופוסק ומנהל המחלקה לדוברי אנגלית במכון פוע"ה, ולרב צבי פורת, רב ויועץ הלכתי במרכז הרפואי שיבא תל השומר, על מסירת מידע שסייע בידי בכתיבת פרק זה.

א) המעבדה כולה תרושת במצלמות. בנוסף לכך, לצופה בשידור תהיה אפשרות לכוון את הזום של המצלמה לראייה ברורה יותר כפי רצונו, עד כדי קריאת התוויות שעל גבי המבחנות וכדומה.

ב) המשגיחות יצפו בשידור חי בהליכים שמתנהלים במעבדה, ויעשו זאת מחדר סמוך.
 ג) השידור יכלול בתוכו גם קול, באופן שהמשגיחות יוכלו גם לשמוע היטב את מה שמתנהל במעבדה.

ד) מעבר לכך, בכל מקרה שבו יתעורר חשד קל שבקלים לבעיה, תקלה או החלפה, המשגיחות תוכלנה לעצור את עבודת המעבדה עד שיתאפשר להן להיכנס פנימה ולבחון את החשד בעיניהן ממש.

השאלה הנשאלת היא האם השגחה כזאת קבילה מבחינה הלכתית לצורך טיפולי פוריות?

ב. השאלות לדין

א) האם מבחינה מעשית השגחה כזו טובה יותר או פחות מהשגחה ישירה בעיניים של המשגיחה, ומה התנאים הנדרשים לכך שההשגחה אכן תהיה יעילה יותר?

ב) האם מבחינה הלכתית יש צורך בידיעה שככל הנראה לא הייתה טעות, בידיעה ברורה שלא הייתה טעות או שיש חובה של עדות, מכיוון שמדובר בדיני יוחסין?

ג) אם מדובר בצורך בגדרי עדות, האם ראייה באמצעות מצלמה נחשבת לעדות, או שיש צורך בראייה בעיניים?

ד) אם נפסוק שהשגחה באמצעות מצלמות קבילה, אולם רק בתנאים מסוימים שמטרתם לוודא את איכות ההשגחה, האם יש מקום לחשש 'המדרון החלקלק', ולפיו תהיינה מעבדות שלא תעמודנה ברמה הנדרשת של השגחה באמצעות מצלמות, אולם מנהליהן ידרשו להסתפק בכך ולא להכניס משגיחות למעבדה?

ג. השאלה המציאותית

כפי שראינו בסקירת ההצעה, מדובר ברשת מצלמות שמכסה את כל מה שנעשה במעבדה, ובאופן שאפשר להגדיל את התמונה בכל מקום שרוצים לעשות כן. השגחה כזו לכאורה טובה יותר מבחינה מציאותית מאשר נוכחות במעבדה באופן פיזי, בה המשגיחה יכולה להסתכל בו זמנית רק למקום אחד. לרוב, המשגיחה גם מרוחקת מעט מהמקום שבו עובדי המעבדה עובדים על הזרע והביציות, ואילו בראייה באמצעות מצלמות אפשר לראות את הדברים מקרוב ממש. לכן, אם מקפידים על התנאים הנלווים (קול, נוכחות בקרבת מקום, הסתכלות בשידור חי על הנעשה ויכולת לעצור את עבודת המעבדה עד לכניסה פיזית של המשגיחה למעבדה בכל זמן), נראה שמבחינה מעשית השגחה באמצעות מצלמות לא רק שאינה גרועה מהשגחה בתוך המעבדה, אלא שהיא אף עדיפה ממנה. אמנם עדיין קיים החשש הרחוק שמישהו בעל אינטרס ישתלט על המצלמות ויקרין תמונות שאינן משקפות את המציאות, אך נראה שאם לתהליך הכנת הציוד הטכנולוגי הנדרש מצרפים אדם ירא שמיים שבקיא בתהליכים ורואה שאין חשש כזה, אין לחשוש שמא צוות עובדי המעבדה, שאינו מורכב מאנשי מחשבים, 'ישתלט' על

המצלמות לצורך רמאות. מה עוד שהעובדה שהתהליכים במעבדה גם נשמעים, וכן העובדה שיש אפשרות בכל רגע לעצור את עבודת המעבדה עד לכניסת המשגיחה, מרחיקות עוד יותר אפשרות כזו, והופכות אותה לבלתי מעשית.

ד. מהו גדר הצורך בהשגחה?

כאמור לעיל, עלינו לברר האם הצורך בהשגחה הלכתית נועד לתת לנו ידיעה שהילד שיוולד כתוצאה מטיפולי הפוריות הוא בנם של אותם הורים, או שיש צורך בעדות על כך. הגמרא⁸ דנה בשאלה, מהיכן אנו יודעים שבענייני הלכה הולכים אחר הרוב. אחד התירוצים שלה הוא מכך שנאמר בתורה (שמות כא, טו): 'ומכה אביו ואמו מות יומת'. אפשר להעיד על אדם שהוא בן של אימו, אולם כיצד אפשר להעיד על אדם בבירור שהוא בנו של אביו? הסיבה היחידה שאנו מניחים שזה אביו, והורגים את בנו במקרה שהכהו, היא מכך ש'רוב בעילות אחר הבעל', ולכן יש לנו רוב שזה הבן וזה אביו. לכאורה, גם במקרה של טיפולי פוריות יש לנו רוב, שמן הסתם בדרך כלל אין טעויות והחלפות במהלך הטיפול. אלא שבניגוד לרוב של 'רוב בעילות אחר הבעל' שהוא רוב טבעי ורגיל, כאן מדובר במשהו שהוא חורג מדרך הרגיל. מדברי רבי יהונתן אייבשיץ בספרו 'בני אהובה'⁹ על הרמב"ם עולה, שבמקרה של אישה ש'נתעברה באמבטי'¹⁰, יש צורך בעדות ברורה שהיא התעברה מזרעו של אדם מסוים. אלא שלפי זה יוצא שיש צורך בעדות של שני עדים כשרים בטיפולי פוריות. ואכן, הרב שלמה זלמן אויערבאך,¹¹ כתב שיש צורך לעשות את הטיפול על ידי רופא נאמן ובנוכחות עוד רופא נאמן כדי לוודא שהזרע הוא מהבעל. משמעות דבריו היא שיש צורך בגדרי עדות. אלא שמבחינה מעשית, הדבר אינו אפשרי, שכן לרוב אין אפשרות מציאותית לנוכחות של שני אנשים כשרים שיבדקו שהתהליך נעשה ללא טעויות. גם בפועל, מבחינה מעשית, מדובר בדרך כלל במשגיחה אישה, שאינה כשרה להעיד על פי גדרי העדות, ובאחת ולא שתיים. הרב יעקב אריאל¹² העיר, שמצאנו מקור מפורש בגמרא בקידושין (עג ע"ב), שבו התירו לסמוך על עדותה של אישה אחת לעניין ייחוס הוולד: 'נאמנת חיה לומר: זה כהן וזה לוי, זה נתין וזה ממזר'. בתשובה לשאלה כיצד התירו לסמוך על עדות של אישה אחת, והרי הלכה מפורשת היא (יבמות פח ע"א; גיטין ב ע"ב; שם ג ע"א; שם סד ע"א; קידושין סו ע"א): 'אין דבר שבערוה פחות משניים', וכאן העדות היא בענייני ייחוס, שנחשבים 'דבר שבערוה, נחלקו הראשונים:

הרמב"ם (הל' איסורי ביאה פט"ו הל"ב) כתב:

8. חולין יא ע"א-ע"ב.

9. בני אהובה, על הרמב"ם הל' אישות פט"ו ה"ו.

10. הכוונה לאישה שרחצה באמבטיה שאדם אחר פלט בה שכבת זרע, והרתה מאותה שכבת זרע, דהיינו כניסה להיריון ללא יחסי אישות. בעבר זו הייתה מציאות נדירה מאוד, אולם כיום אפשרות כזו מתקיימת למעשה באמצעות טיפולי פוריות.

11. הרב שלמה זלמן אויערבאך, 'הזרעה מלאכותית', נועם א, עמ' קנז, ובשו"ת מנחת שלמה, תניינא סי' קכד.

12. הרב יעקב אריאל, 'הפרייה מלאכותית ופונדקאות', תחומין, כרך טז, עמ' 178-180, ובשו"ת באהלה של תורה, ח"א סי' עא.

נאמנת חיה לומר: זה הבן כהן הוא או לוי או נתין או ממזר, מפני שלא הוחזק, ואין אנו יודעין ייחוסן.

מדבריו עולה, שהצורך בגדרי עדות של עדים כשרים בענייני ייחוסין הוא רק כשכבר הוחזק ייחוס אחר, אבל במקרה שבו טרם הוחזק הייחוס של הוולד, אין צורך בשני עדים כשרים, ודינו ככל מקרה של איסור והיתר, שבו מספיקה עדות של עד אחד, ואין צורך שאותו עד יהיה בגדר כשר לעדות.¹³

לעומת זאת, לדעת הר"ן (קידושין לא ע"א מדפי הרי"ף), נאמנות זו ניתנה למיילדת, וזו לשונו: 'לא מדינא, אלא דהימנוה רבנן, לפי שעל הרוב אי אפשר בעניין אחר'. דהיינו שמדובר בתקנה מיוחדת שנובעת מחוסר ברירה - בשעת הלידה לא מצויים שני עדים כשרים שיעידו על ייחוס הוולד.

בין כך ובין כך, בין לפי הרמב"ם ובין לפי הר"ן, יש מקום להאמין לעדות המשגיחה על טיפולי הפוריות: לדעת הרמב"ם, מכיוון שטרם הוחזק ייחוס אחר, אין צורך בשני עדים כשרים ודי בעדות רגילה של איסור והיתר. לדעת הר"ן, כיוון שאין אפשרות להעמיד גברים שיעידו על הייחוס בטיפולי הפוריות, שכן חלק מהתהליך הוא שאיבת ביציות מגוף האישה, תהליך שמדיני צניעות לא שייך שיצפה בו גבר, שייכת גם כאן התקנה שדי באישה אחת.¹⁴

עולה מכאן, שלשיטת הרמב"ם אין צורך בגדרי עדות על הייחוס בטיפולי הפוריות, ודי בידיעה מהימנה. ידיעה כזו ודאי מספקת ההשגחה באמצעות המצלמות, כשמקפידים על התנאים שמנינו לעיל. אמנם לשיטת הר"ן, לכאורה עדיין יש צורך בגדרי עדות, וגם אם הקלו להסתפק בעדות של אישה אחת עקב חוסר ברירה, אין ראייה שיקלו להסתפק בידיעה על בסיס מצלמות, אם ידיעה כזו אינה נחשבת לעדות.¹⁵

13. הדבר תלוי בהבנת דברי הגמרא ביבמות פח ע"א, שדנה בשאלה כיצד ייתכן שעד אחד נאמן להעיד על אישה שמת בעלה כדי שתוכל להינשא שוב, ודוחה את הראיה מכך שעד אחד נאמן להעיד על איסורים, בטענה: 'הכא איתחזק איסורא דאשת איש, ואין דבר שבערווה פחות משניים'. אפשר לפרש את דברי הגמרא בשני אופנים: א) יש כאן שני טעמים מדוע עד אחד לא אמור להיות נאמן - האחד, שהוחזק כאן איסור (ובמקרה כזה אין די בעד אחד), והשני, שבכל מקרה 'אין דבר שבערווה פחות משניים'. ב) מדובר בדחייה אחת - כאשר מוחזק איסור בדבר שבערווה, יש צורך בשני עדים כדי להתירו. הראשונים נחלקו מהי ההבנה הנכונה. מדברי הרמב"ם שהובאו כאן רואים שהוא למד כאופן השני, שאף במקרה של דבר שבערווה, אין צורך בשני עדים כשרים כל עוד אין לנו חזקה.

14. היה מקום לטעון שאפשר להאמין דווקא למיילדת, כיוון שחז"ל תיקנו בפירוש להאמין לה, אבל אי אפשר ללמוד מכאן למקום אחר, שבו לא הייתה תקנה מפורשת. אלא שמדברי הרמ"א, חו"מ סי' לה סעי' יד, עולה שיש כאן כלל שבכל מקום שחזקתו שאי אפשר בעניין אחר, אפשר לסמוך על עדות פסולים: 'יש אומרים דתקנת קדמונים הוא דבמקום שאין אנשים רגילים להיות, כגון בבית הכנסת של נשים או בשאר דבר אקראי שאישה רגילה ולא אנשים, כגון לומר שבגדים אלו לבשה אישה פלונית והן שלה, ואין רגילים אנשים לדקדק בזה, נשים נאמנות (תרומת הדשן סימן שנג ואגודה פרק עשרה ייחוסין). ולכן יש מי שכתב דאפילו אישה יחידה או קרוב או קטן נאמנים בעניין הכאה וביזיון תלמיד חכם או שאר קטטות ומסירות, לפי שאין דרך להזמין עדים כשרים לזה, ואין פנאי להזמין (מהרי"ק שורש קעט ומהר"ם מריזבורג וכלבו סימן קטז)'. וראה ביאור הגר"א, שם ס"ק כח, שהמקור לזה הוא מדין נאמנות המיילדת, לפי שאין אנשים מצויים שם, וכטעם הר"ן.

15. אמנם הרב אריאל בתשובתו שם טען, שגם לשיטת הר"ן אין צורך מן התורה בגדרי עדות. לדבריו, הצורך הוא רק מדרבנן, וזו הסיבה שבמקום שאין אפשרות אחרת - הקלו.

ה. האם ראייה דרך מצלמה נחשבת לעדות?

הרב אריאל¹⁶ רצה לטעון, שראייה באמצעות מצלמה נחשבת לראייה לכל דבר, וממילא היא עומדת בגדרי עדות. לצורך דבריו הוא האריך להביא מדברי הפוסקים שראייה דרך זכוכית או מראה, באופן שאין חשש לטעות, נחשבת לראייה שאפשר להעיד עליה. ממילא הוא הדין גם בראייה דרך מצלמה. נראה לעניות דעתי להעיר על דבריו, שיש הבדל בין סוגי הראיות הללו - בראייה דרך זכוכית, אדם רואה את המראה עצמו דרך מחיצה.¹⁷ לעומת זאת, כשמדובר בראייה דרך מצלמה, אין רואים את המראה עצמו. מדובר במראה שהומר לגלים אחרים שאינם גלי אור, ולאחר מכן חזר ו'פורש' על ידי המסך שבו צופים לאותו מראה. לכן ייתכן שיש להבחין ביניהם. אלא שגם אם אין כאן ראייה, כאמור לעיל ודאי יש כאן ידיעה. לכאורה, השאלה האם ידיעה מועילה כמו ראייה במקום שנדרשים גברי עדות, שנויה במחלוקת ראשונית. יש לנו כלל שכדי שקידושין יחולו, יש צורך בשני עדים כשרים שראו את הקידושין. ללא שני עדים, הקידושין אינם חלים, אפילו אם האיש והאישה מודים שהיו קידושין.¹⁸ בראשונים הובאו כמה מקרים שבהם העדים לא ראו את מעשה הקידושין בפועל, אבל הם יודעים שהיה מעשה קידושין. מדברי הרשב"א בתשובה (שו"ת הרשב"א, ח"א סי' תשפ) עולה לכאורה, שידיעה על קידושין ללא ראייתם בפועל, אינה מספיקה, וזו לשונו:

השיב עוד בשניים שהיו עומדים אחרי גדר בית אחד, ושמעו שאמר ראובן ללאה: התקדשי לי באתרוג, אבל לא ראו נתנה ממש. ואפילו ראו האתרוג יוצא מתחת ידה, אין כאן חשש של כלום. ואפילו היא מודה שלקחתו לשם קידושין, דעדות ראייה דידיעה בעיא ממש.

דהיינו, אפילו שהעדים שמעו שהאיש מקדש את האישה באתרוג, ולאחר מכן ראו את האתרוג אצלה, אין כאן מעשה קידושין, כיוון שלא ראו בפועל את נתינת האתרוג מידי האיש לאישה. לעומת זאת, ה'מרדכי' (קידושין רמז תקלא) כתב באופן מפורש, שידיעה ברורה נחשבת כמו ראייה ממש, וזו לשונו:

אם עד רואה דבר מוכיח ונראה, יכול להעיד, ונידון כאילו ראה גוף המעשה, כדאמרין בגיטין ובקידושין: ובית הלל אומר: הן הן עדי ייחוד, הן הן עדי ביאה, ואמרין בכל מקום: במנאפין, עד שיראה כדרך המנאפין.

ראיתו של המרדכי הן שתיים:

(א) אחד מאופני הקידושין מן התורה הוא ביאה, דהיינו קיום חיי אישות לשם קידושין. בקידושין כאלו לא הצריכו שהעדים יראו את מעשה הביאה עצמו, אלא די שראו שהאיש והאישה מתייחדים לשם קידושין, ואנו מניחים שבא עליה, והיא מקודשת לכל דבר.
(ב) בחלק גדול מאיסורי העריות יש מיתת בית דין. הגמרא¹⁹ אומרת, שכדי להרוג איש

16. תשובה שנשלחה למכון פוע"ה, טרם פורסמה.

17. אמנם הזכוכית שוברת את קרני האור, ולעיתים הדמות נראית בגודל ובמרחק שונה ממקומה האמיתי, אולם עדיין מדובר באותן קרני אור שהגיעו מהאובייקט שאותו רואים.

18. ראה קידושין סה ע"א-ע"ב. וראה שם, שזה בניגוד לחיוב ממוני, שם העדים נצרכים למקרה של כפירה בחיוב, ואילו החיוב עצמו חל גם בלי ראיית עדים.

19. מכות ז ע"א.

ואישה שעברו על גילוי עריות, אין צורך שהעדים יראו את מעשה הביאה עצמו,²⁰ אלא די שהם יראו את האיש והאישה שוכבים אחד עם השני כדרך שעושים בחיי אישות. ה'בית שמואל'²¹ כתב, שהרשב"א והמרדכי חולקים זה על זה. לפי זה יוצא שהלכה כרשב"א, שידיעה ברורה אינה נחשבת לראייה, שכן הרמ"א²² הביא את דברי הרשב"א להלכה. אולם ה'פתחי תשובה'²³ כתב בשם כמה אחרונים, שבאמת אין מחלוקת בין הרשב"א למרדכי: הרשב"א דיבר במקום שבו אין ידיעה ודאית וברורה שאכן היה מעשה קידושין, אלא רק הסתברות קרובה לוודאי. אולם במקרה שבו יש ידיעה ברורה שהיה מעשה קידושין, גם הרשב"א יודה שאין צורך דווקא בראייה בעיניים. כך כתב גם ה'אבני מילואים' (שם ס"ק ח) על דברי ה'בית שמואל', שטען שיש מחלוקת בין הרשב"א למרדכי, וזו לשונו:

אינו מוכרח, דנהי דנימא דמהני ידיעה בלא ראייה אף בקידושין, אכתי יש לומר כל שלא ראו הנתינה, לא מהני ידיעה, וכמו שכתב הרשב"א, דדווקא בביאה מהני ידיעה על ידי עדי ייחוד, משום דאש בנעורת, ושם [בחולקים] הווי ליה ידיעה ממש, כיוון שלא היה שם אחר. וכן מוכח מדברי הרשב"א, דסבירא ליה דמהני בקידושין ידיעה בלא ראייה, דהא כתב דבעדי ייחוד הווי ליה אש בנעורת. ואי נימא דידיעה ממש גם כן לא מהני בקידושין, אמאי מועיל עדי ייחוד, אף שאש בנעורת, אכתי ראייה ליכא? אלא על כורחך דגם לרשב"א מהני ידיעה בלא ראייה, אלא דסבירא ליה דכל שלא ראו הנתינה, אפילו ידיעה ליכא, דיכול להיות שלא הגיע לידה.

לפי זה, גם אם נאמר שיש צורך בגדרי עדות, ושראייה באמצעות מצלמה אינה נחשבת לראייה, עדיין מדובר בידיעה ברורה, וידיעה כזו מועילה במקום ראייה גם במקום שצריך גדרי עדות.²⁴

1. השש 'המדרון החלקלק'

חלק מהפוסקים העלו חשש, שגם אם ההשגחה באמצעות מצלמות היא השגחה טובה כשמקפידים על כל התנאים שמנינו לעיל, וגם אם באותה יחידת פוריות שעברו להשגחה בשיטת המצלמות אכן מקפידים על תנאים אלו, יש חשש שיחידות פוריות נוספות יעברו בעקבות יחידה זו להוצאת המשגיחות אל מחוץ למעבדה ולהסתפקות בהשגחה מבחוץ דרך מצלמות. אלא שיחידות אלו, אחרי ש'הסכר נפרץ', והתברר שאין צורך בנוכחות המשגיחה בפועל, לא תקפדנה על כל התנאים שמנינו לעיל, מה שיפגע קשות באמינות ההשגחה. נראה שאפשר להתגבר על חשש זה באמצעות קביעת נהלים כתובים וברורים להשגחה באמצעות מצלמות. נהלים אלו יהוו תנאי סף למעבר להשגחה באמצעות

20. מכונה בגמרא שם: 'כמכחול בשפופרת'.

21. בית שמואל, סי' מב ס"ק יב.

22. רמ"א, אה"ע סי' מב סעיף ד.

23. פת"ש, אה"ע סי' מב ס"ק יב.

24. אמנם מהרב יצחק זילברשטיין שמעתי, שהוא חושש לדברי הבית שמואל שיש צורך דווקא בראייה ולא בידיעה, אך כפי שהוכיחו האחרונים, דברים אלו אינם מסתברים.

מצלמות. יחידת פוריות שתרצה להעביר את ההשגחה בה להשגחה באמצעות מצלמות, תחויב לעמוד בנהלים אלו, ולא - אי אפשר יהיה להסכים להשגחה על טיפולי הפוריות שבה.

סיכום

יש הסכמה בין פוסקי דורנו ופוסקי הדור הקודם, שכדי לבצע טיפולי פוריות כדוגמת הזרעה מלאכותית והפריה חוץ גופית, יש צורך בהשגחה הלכתית אמינה למניעת טעויות והחלפות. מכמה טעויות שהתפרסמו בשנים האחרונות מתברר, שצורך זה קיים גם כיום, והוא מבוסס על חששות מציאותיים אמיתיים.

אף שיש מהפוסקים שהצריכו שההשגחה תהיה על ידי שני עדים כשרים לעדות, למעשה מקובל להסתמך על השגחה של אישה אחת, ובלבד שהיא אישה יראת שמיים. הפוסקים השוו זאת לנאמנות שנתנו חז"ל למיילדת להעיד על ייחוס הוולד. בטעם לנאמנות המיילדת נחלקו ראשונים: לדעת הרמב"ם, במקום שלא הוחזק ייחוס שונה, אין צורך בגדרי עדות, ודי בדיעה שמועילה לענייני איסור והיתר. לדעת הר"ן, במקום שאין אפשרות אחרת, יש להקל ולהסתמך על עדות של אישה אחת גם במקום שמעיקרו צריך עדות רגילה. לפי שיטת הרמב"ם, יוצא שכל ידיעה טובה שאין טעות תהיה מספיקה, וממילא ברור שההשגחה טובה באמצעות מצלמות תועיל. גם לפי שיטת הר"ן שכעיקרון יש צורך בעדות, יש מקום לטעון שראייה באמצעות מצלמות נחשבת לראייה לעניין עדות. גם אם ראייה באמצעות מצלמות אינה ראייה, ודאי שהיא ידיעה ברורה. לדעת רוב האחרונים, אפילו במקום שצריך עדות לכל דבר, ידיעה ברורה נחשבת כמו ראייה לצורך העדות.

לכן נראה ברור שבאופן עקרוני ניתן להסתמך על השגחה בטיפולי פוריות באמצעות מצלמות. היתר זה מותנה בשני תנאים:

- א. מדובר אכן בהשגחה טובה. לשם כך צריך לעמוד בכללים הבאים:
 1. אפשר לראות דרך המצלמות את כל חלקי המעבדה, ויש אפשרות להגדיל את התמונה כדי להסתכל על חלקים מרוחקים או על פעולות זעירות.
 2. המשגיחה צריכה לראות את הנעשה במעבדה בזמן אמת.
 3. המערכת נבנתה בשיתוף של אדם ירא שמיים שהקפיד שאין אפשרות להעביר תמונות שגויות.
 4. המשגיחה מקבלת לא רק את המראה של המעבדה, אלא היא יכולה גם להאזין לקולות של המעבדה.
 5. בכל מקרה של חשד, יש למשגיחה יכולת להורות על עצירת עבודת המעבדה עד לכניסתה פנימה לבדיקת החשדות.
- ב. נהלים אלו יעוגנו בכתב, כאשר יובהר למעבדות שרוצות לעבור להשגחה באמצעות מצלמות, שרק עמידה בכל הנהלים הללו תאפשר את המשך ההשגחה.

